

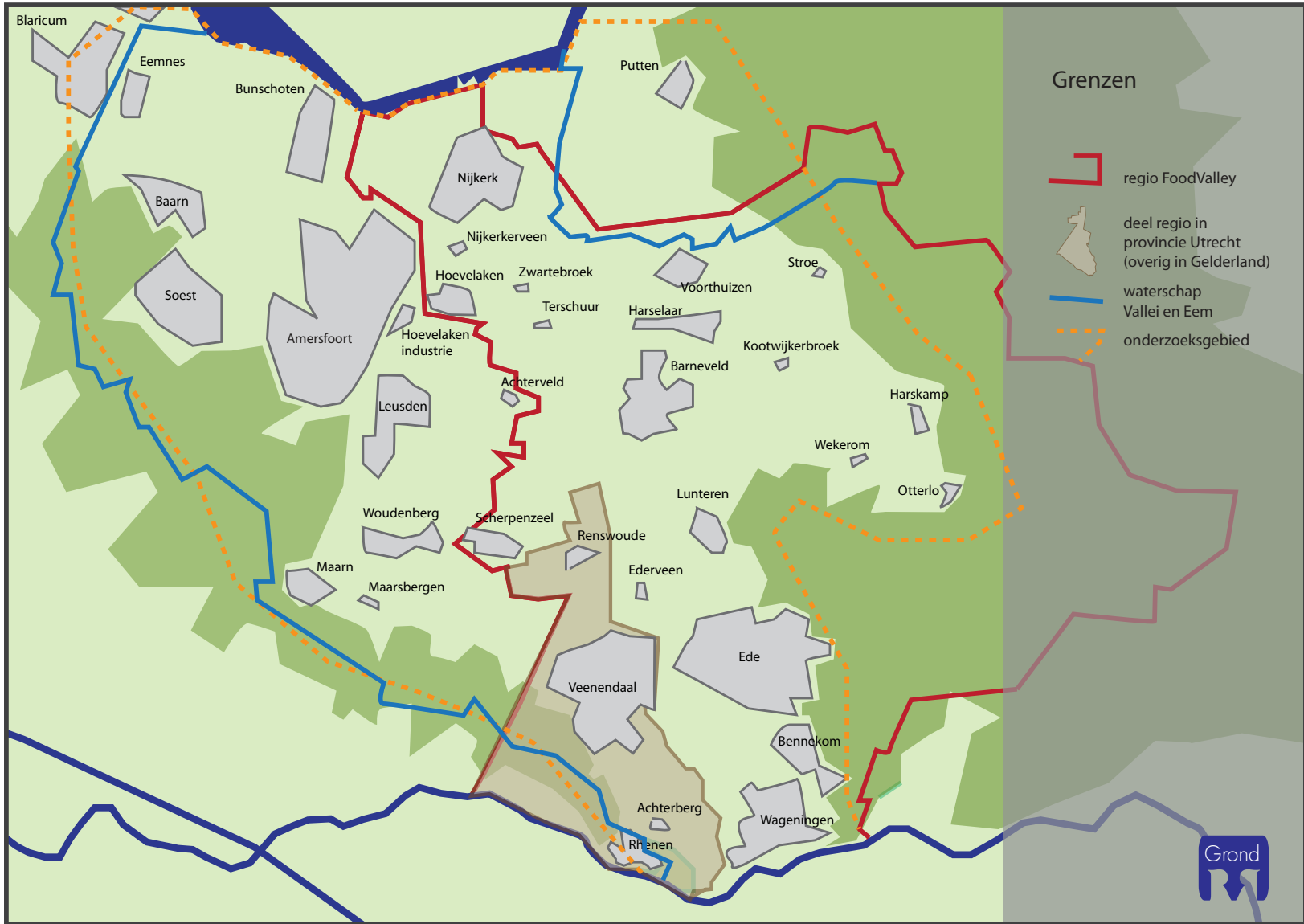
Regio FoodValley verkent het landschap!

Foto voorzijde: regio de Vallei

INHOUD

1	Doel en werkwijze	1
2	Landschap onder de loep	3
	2.1. IJkpunten	3
	2.2. Tijdslaag 1000	5
	2.3. Tijdslaag 1900	7
	2.4. Tijdslaag 2010	11
3	Beleidsanalyse	13
	3.1. Verzamelkaart beleid	13
	3.2. Waterbeleid	15
	3.3. Natuurbeleid	17
	3.4. Landschapsbeleid	23
	3.5. Constateringen	25
4	Denken in ambities	27
	4.1. Methode	27
	4.2. Beleid is nu functiegericht	29
	4.3. Kansen van ambitie 'FoodValley is ruimtelijke regionale ontwerpogave'	31
	4.4. Kansen van ambitie 'FoodValley klimaatsensitief!'	33
	4.5. Handreikingen	35
	Bijlage: Bronnen	37

1 Doel en werkwijze

In 2009 hebben de 8 gemeenten in de regio besloten samen te gaan werken onder de noemer 'FoodValley'. De samenwerkende gemeenten gaan een Strategische Agenda 2011-2015 opstellen. Als voorbereiding voor die agenda worden enkele verkenningen uitgevoerd, waaronder deze verkenning van het landschap.

Doel en opzet rapport

Doel van het rapport is om te analyseren op welke wijze het vigerende beleid op gebied van water, natuur en landschap een rol kan of moet spelen als peiler van de toekomst van de regio. Het was niet de bedoeling om een visie te verbeelden, dat kan immers pas in een integratie met verkenningen van andere thema's. Het doel is uitgewerkt in 3 hoofdstukken.

Hoofdstuk 2 geeft een analyse van het landschap op het schaalniveau van de regio, vanuit 3 tijdslagen. In hoofdstuk 3 is het beleid geïnventariseerd. Deze inventarisatie leverde aanvankelijk een onoverzichtelijk beeld op, de hoofdlijnen van het beleid zijn daarom uitgelegd aan de hand van themakaarten. Het hoofdstuk wordt afgesloten met enkele 'constateringen'.

De wijze waarop het beleid richting geeft aan de toekomst van regio FoodValley is afhankelijk van de ambities die voor de toekomst gekozen worden. In hoofdstuk 4 wordt een denkmanier besproken om ambitieniveaus in te delen. Per ambitieniveau wordt een aanzet gegeven voor een doorwerking van het beleid. Hoofdstuk 4 valt niet onder de inhoudelijke verantwoordelijkheid van de regio's, om dat te illustreren is het hoofdstuk blauw gedrukt.

Grenzen onderzoeksgebied

Het landschap van de regio FoodValley houdt niet op bij de bestuurlijke grenzen van de deelnemende gemeenten. Als onderzoeksgebied is daarom gekozen voor de landschappelijke eenheid van de Gelderse Vallei.

Samenwerking

Tijdens het planproces is gebleken dat de medewerkers van de gemeenten (Barneveld, Ede, Nijkerk, Scherpenzeel, Rhenen, Veenendaal en Wageningen), de regio's (WERV en De Vallei) en het Waterschap Vallei en Eem veel deskundigheid hebben over deze regio en er sterk bij betrokken zijn. Deze kennis is gemobiliseerd in interviews, bijeenkomsten met de klankbordgroep, overleggen met de opdrachtgever en inhoudelijke deelbijdragen.

Met dank aan: Wilma Pol (gemeente Wageningen), Rob Luca, Geerdien Krijnen en Sonja Fris (gemeente Ede), Rob Stolk en Arjen Bossebroek (gemeente Barneveld), Jan van Maaren (gemeente Rhenen), Anton Baarda (gemeente Scherpenzeel), Brigit Huijsmans (gemeente Veenendaal), Manon Wille (gemeente Renkum), Arnoud Leerling en Adri Koch (Regio De Vallei), Marina Karsten (WERV), René Tasseron, Koen van der Velden en Gerard van Santen (SVG), Marjan Hidding (Ahoi), Marijke Jaarsma en Corinne Daemen (Waterschap Vallei en Eem) en de opdrachtgevers Liesbeth de Jong (projectbureau WERV) en Jan van den Brink (Regio De Vallei).

89 m

Image © 2010 Aerodata International Surveys

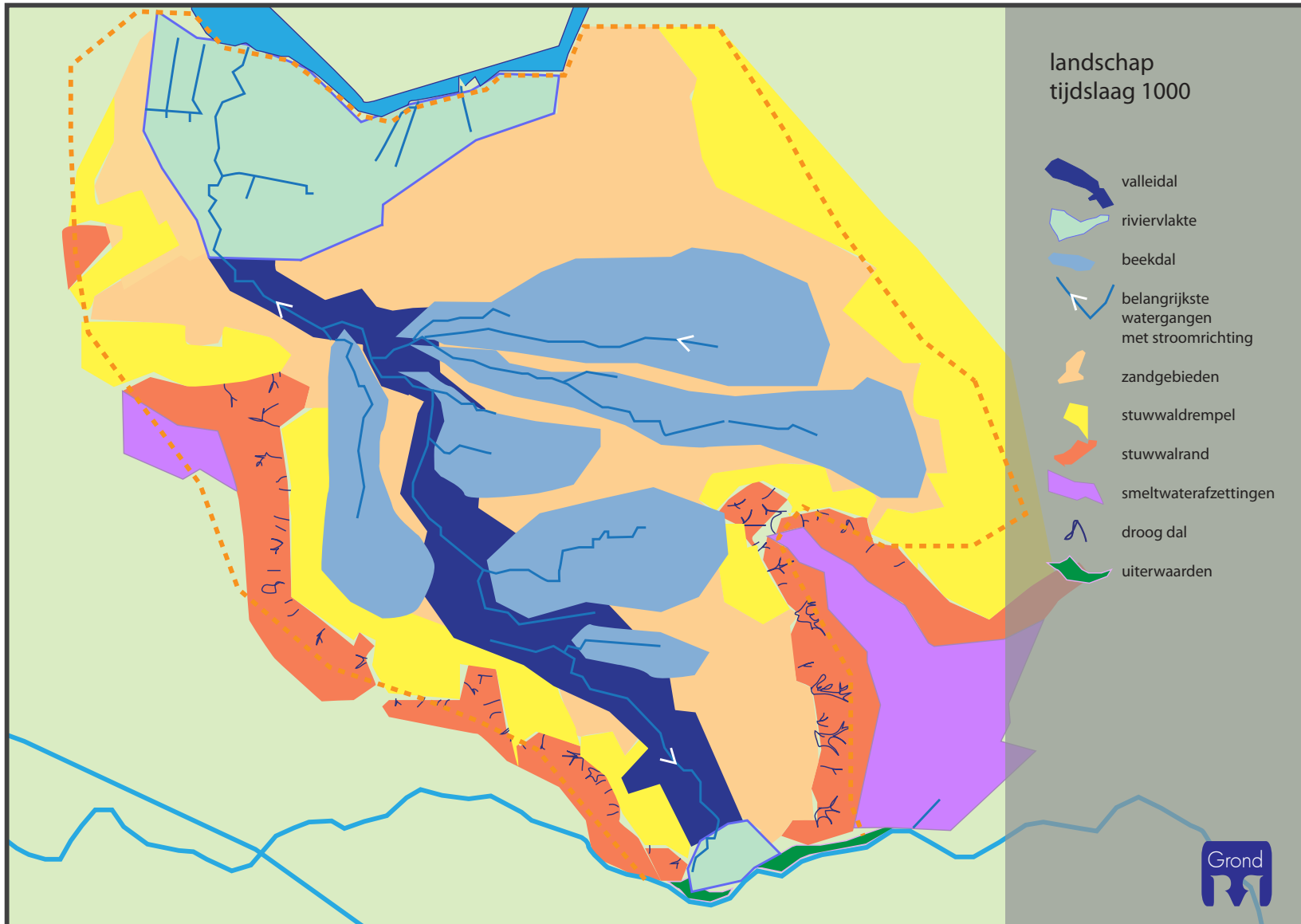
2 Landschap onder de loep

2.1. IJkpunten

Tijdens de gesprekken met de deskundigen in de regio bleek weer eens op hoeveel verschillende manieren je tegen het landschap kunt aankijken. En deze manier van kijken is bepalend voor de analysemethode. Uiteindelijk is geconcludeerd dat het landschap van de Vallei te ingewikkeld is om in één kaart te verbeelden. Gekozen is voor een analyse in drie tijdslagen, die alledrie in het huidige landschap te herkennen zijn en elkaar beïnvloeden:

- De eerste tijdslaag is die van de geomorfologie: de landschappelijke basis van de vallei, zowel wat betreft bodemsoorten, reliëf en watersysteem, is ontstaan tijdens de derde ijstijd. Deze laag is tot het begin van de middeleeuwen leidend geweest voor de verschijningsvorm van het landschap. Als eindpunt van deze laag is gekozen voor het jaar 1000.
- In de middeleeuwen is langzaam het gebied geoccupeerd met landbouw, veeteelt en verspreide bewoningen. Deze occupatie is geschied in een sterke dialoog met de geomorfologische onderlaag. Men had geen mogelijkheden deze te beïnvloeden en heeft zich dus zo pragmatisch mogelijk aangepast. Dit heeft geleid tot het landschap van omstreeks 1900, waarin de landschappelijke verschijningsvorm sterk inspeelt op de ondergrond en daardoor veel variatie en overgangen kent.

- In de vorige eeuw is het landschap sterk veranderd, zowel door schaalvergroting en occupatie in het landelijk gebied, maar ook de sterk gegroeide kernen en infrastructuur. Deze veranderingen zijn veelal ontstaan vanuit nationale en regionale belangen (zoals de corridor langs de A12 tussen de Randstad en het Ruhrgebied) en zich veel minder gericht op lokale landschappelijke omstandigheden.

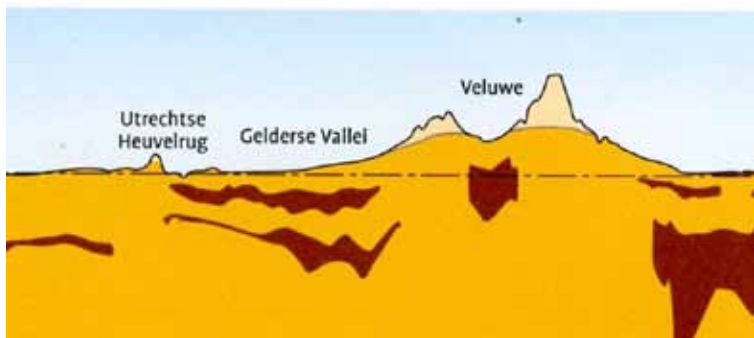
2.2. Tijdslaag 1000

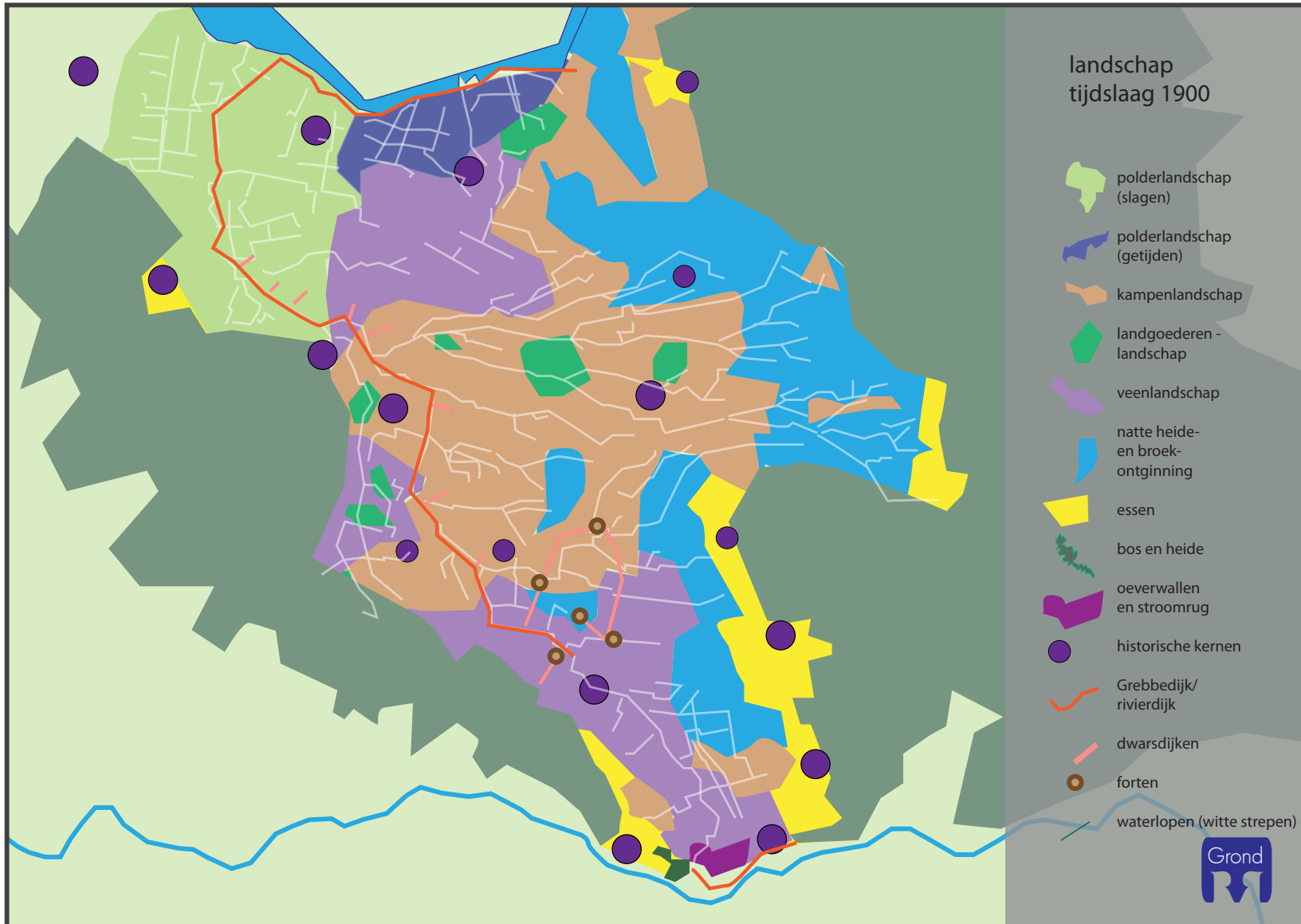
Omstreeks het jaar 1000 is de geomorfologische ontstaanswijze bepalend voor het landschap van de vallei. De kaart toont de prachtige geomorfologische eenheid van het gebied.

De Vallei is een asymmetrisch dal, geflankeerd door de stuwwalranden en drempelgebieden (zand – en grondwaaiers) van de Utrechtse Heuvelrug aan de westzijde en de stuwwalrand van de Veluwe aan de oostzijde. De Vallei zelf heeft een driehoekige vorm. De randen komen in het zuiden dicht bij elkaar (ca. 6 km.), en in het noorden wijken ze sterk uiteen (ca. 27 km.). Centraal ligt de 'valleirivier'. De valleirivier wordt gevormd door het Valleikanaal in het zuiden (in het Binnenveld de Griff of Bisschop Davidsgrift genoemd) en in het noorden door de Eem. Vroeger waren dit twee gescheiden waterlopen, die respectievelijk uitmondde in de Nederrijn en het IJsselmeer. Dit is te zien aan de riviervlakten bij de historische mondingen, te zien als een soort delta-gebieden.

Behalve het hoofddal van de Vallei zijn er veel beekdalen die op dit hoofddal uitmondde. Die beekdalen hebben overwegend een oost-west gerichtheid. Tenslotte zijn de droge dalen in de stuwwalranden ingetekend, restanten van smeltend ijs na de derde ijstijd.

Doorsnede van de Gelderse Vallei

2.3. Tijdslaag 1900

Rond 1900 is de Gelderse vallei geoccupeerd in een sterke dialoog met de ondergrond. Dit heeft geleid tot verschillende landschapstypen met een eigen karakteristieke ruimtelijke uitstraling. De landschapstypen worden nu kort beschreven.

Polderlandschap (slagen en getijden): Aan de noordzijde van de vallei liggen grootschalige en open polders, de laagveengebieden. Deze zijn ontstaan uit veenmoerassen, die daar na de derde ijstijd tot ontwikkeling zijn gekomen door de rijzende grondwaterspiegel en de toevoer van zoet rivierwater. Aan de westzijde is dit slagengebied: het gebied kent lange en smalle percelen met veelal sloten als perceelscheiding. Aan de oostzijde is de getijdenwerking vanuit de ‘Zuiderzee’ herkenbaar. Er zijn nog kreekrestanten aanwezig, te herkennen aan kronkels in het landschap en onregelmatige kavelvormen. Het gebied kent tevens microreliëf door zandige kreekruigten en kleiige komgronden.

Kampenlandschap met verspreide landgoederen: Centraal ligt het uitgestrekte kampenlandschap. Het is een laag gelegen vlak zandgebied, doorsneden met beken. Karakteristiek zijn de afwisseling tussen hogere dekzandruggen en lager gelegen dalen, en de variatie in perceelsvormen en grondgebruik (bos, akkers en graslanden, houtwallen, heide-terreintjes). De afstanden tussen de beekdalen waren te klein voor grote schaapskudden, daarom is een ‘gemengd bedrijfstype’ ontstaan met een combinatie van veeteelt in de beekdalen en akkerland op de dekzandruggen. In dit gebied liggen verspreid een aantal grote landgoederen.

Veenlandschap: Ook in de zuidelijke delen van de vallei heeft veenvorming plaatsgevonden, door de stagnatie van zoet water. Dit komt terug in de namen van onder andere Veenendaal, Nijkerkerveen en Hooglanderveen. Dit landschap is te herkennen aan onder andere de smalle slagen en de vele elzensingels. De gebieden zijn deels ontgonnen en nu minder open dan het polderlandschap. De Gelderse Vallei werd regelmatig overstroomd door beken en rivieren. De foto uit de collectie van de gemeente Veenendaal geeft een beeld van de overstrooming van de Grift bij het Benedeneind in 1920. Tot kort voor de tweede wereldoorlog stond het gebied in de winter regelmatig onder water.

Natte heide en broekontginningen: Deze liggen vooral aan de oostelijke zijde van de vallei en in het binnenveld. Omdat het gebied erg nat is, werd het vroeger slechts als hooiland gebruikt, het was onbruikbaar voor akkerbouw. De wegen door de natte gebieden werden op dijken aangelegd. Men koos voor korte verbindingen, de wegen waren dus recht. Tussen de broeken (grasland) lagen natte heidevelden, die inmiddels steeds verder ontwaterd en ontgonnen zijn.

polder/slagen (anno 1900)

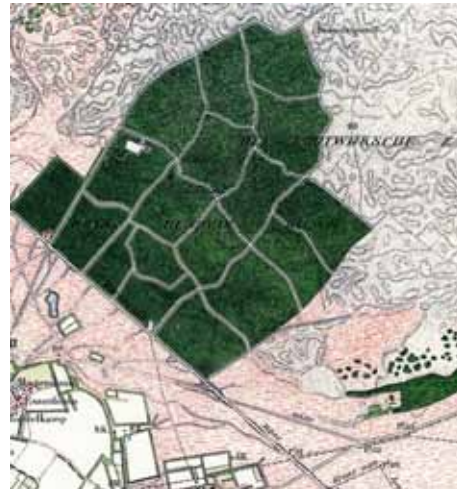
polder/getijden

kempenlandschap

veen

natte heide broeiontginning

es

bos- en heide

oeverwal

Essen: Essen of engen zijn aaneengesloten, open akkerbouwcomplexen op de flanken van de stuwwallen. Ze liggen tussen bos en heide, hoger op de flanken, en graslanden en venen in lager gelegen en nattere gebieden. De boerderijen werden aan de lage kant van de eng gebouwd, dichtbij de graslanden die in gebruik waren als weiden en hooilanden. De akkers werden bemest met een mengsel van heideplaggen, bosstrooisel en uitwerpselen van het vee: de z.g. potstalmest. Door jarenlange toevoeging van potstalmest ontstond een dikke laag humus, het z.g. esdek. Een eng is nu nog vaak te herkennen als een bolling in het landschap.

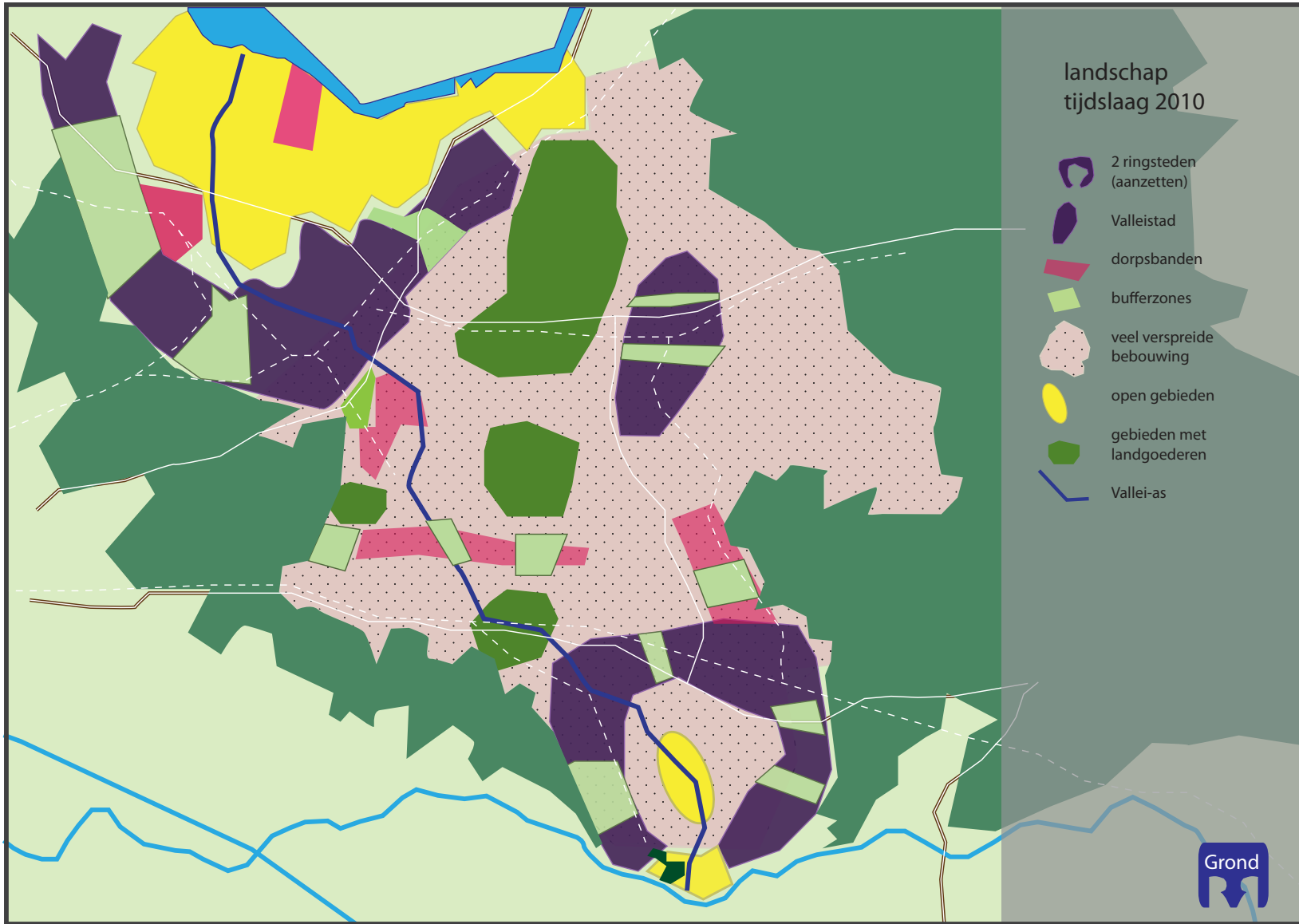

Bos en heide landschap: De randen van de Gelderse Vallei zijn nu grotendeels bebost. Deze bossen vormen een ruimtelijke begrenzing van het gebied en accentueren daarmee de landschappelijke uitstraling als vallei. Rond 1900 was het gebied grotendeels heide, met verspreide bospercelen. Daarbij uitgezonderd de terreinen rond landgoederen, waar ook al meer bos aanwezig was. De bebossing is ontstaan door grootschalige aanplantingen van vooral grove den voor de mijnbouw in Zuid- Limburg.

Oeverwallen en stroomrug: Bij hoge standen van de rivieren overstroomden de gebieden in de omgeving. Vlak bij de rivier werden grovere zanddelen afgezet, die kennen we nu als de zandige oeverwallen. Wat verder weg bezonken de kleinste deeltjes, hier zijn de kleigebieden van de komgronden ontstaan. De oeverwallen waren door hogere ligging en grondsoort geschikt voor bewoning, waardoor hier de occupatie met boerderijen en akkerlanden heeft plaatsgevonden.

Historische kernen: De randen van de stuwwallen vormden aantrekkelijke plekken voor nederzettingen, aangezien deze droog genoeg waren. Ook speelde mee dat ze centraal lagen tov de hoge heidegronden (op de stuwwal) en de lagere hooilanden (langs de beken). Hierdoor zijn de reeksen van nederzettingen op de randen van de Heuvelrug en de Veluwe verklaarbaar. Uitzondering is Barneveld, die is ontstaan op een knooppunt van hessenwegen. Dit zijn oude handelswegen tussen Duitsland/ Oost Nederland en Utrecht.

Grebbeinie: De Grebbeinie is een noord zuid lopende verdedigingslinie, met onder andere wallen, waterlopen en verspreide 'werken'. In 1926 werd een groot deel van de vestingwerken opgeheven. In 1939/40 werd de linie opnieuw in gebruik genomen als Valleistelling, in mei 1940 opnieuw geïnundeerd. Het het leger heeft hier 3 dagen standgehouden. Duitsland nam de linie tenslotte op in de verdediging tegen de geallieerden onder de naam Pantherstelling. In 1951 werd de Grebbeinie als verdedigingswerk opgeheven. In de twintigste eeuw hebben veel resterende landschapselementen van de Grebbeinie een beschermde (natuur)status gekregen. Momenteel is voor de gehele linie de Rijksmonumentenstatus in voorbereiding.

2.4. Tijdslaag 2010

In de 20^e eeuw is het aanzien van de Vallei sterk veranderd, mede omdat door de ruimtelijke weerslag van nieuwe technieken en bovenregionale economische ontwikkelingen. De sterke relatie tussen de occupatie en de ondergrond, die leidend is geweest voor de tijdslaag 1900, heeft in deze veranderingen een ondergeschikte rol gespeeld. Deze ruimtelijke weerslag kan als volgt worden samengevat:

Twee ringsteden

Vanuit de historische kernen (zie tijdslaag 1900) zijn de steden flink uitgegroeid, in de richting van de Vallei en langs de snelwegen. Dit heeft geleid tot twee ringvormige of hoefijzervormige stedenbanden: aan de noordzijde rond Amersfoort en aan de zuidzijde rond het Binnenveld. In die stedelijke banden zijn groene bufferzones aanwezig, om de aaneengroei van de dealkernen te vermijden.

Valleistad

Barneveld is de centrale valleistad. De stad is ontstaan aan een knooppunt de hanzewegen, en nu uitgegroeid door de ligging aan een knooppunt van snelwegen. Direct ten noorden van Barneveld zijn het bedrijfsterrein Harselaar en de kern Voorthuizen gelegen, door groene buffers van elkaar gescheiden.

Dorpsbanden

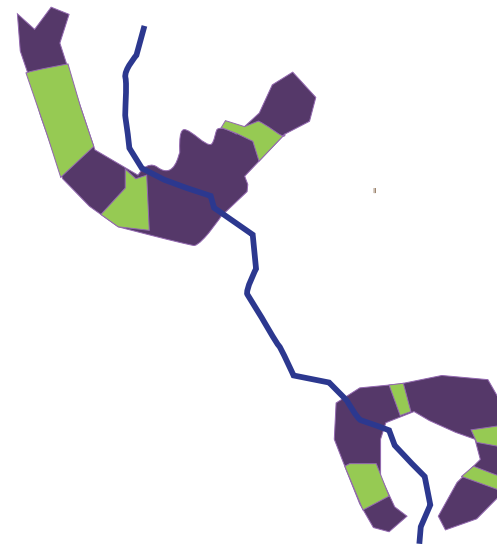
Ook de dorpen zijn gegroeid. Zo is langs de provinciale weg een dorpsband waarneembaar van Woudenberg, Scherpenzeel en Renswoude. De kernen worden door groenbuffers van elkaar gescheiden. Ook de relatie van Lunteren met Ede, en die van Leusden met Amersfoort kan als dorpsband worden gezien.

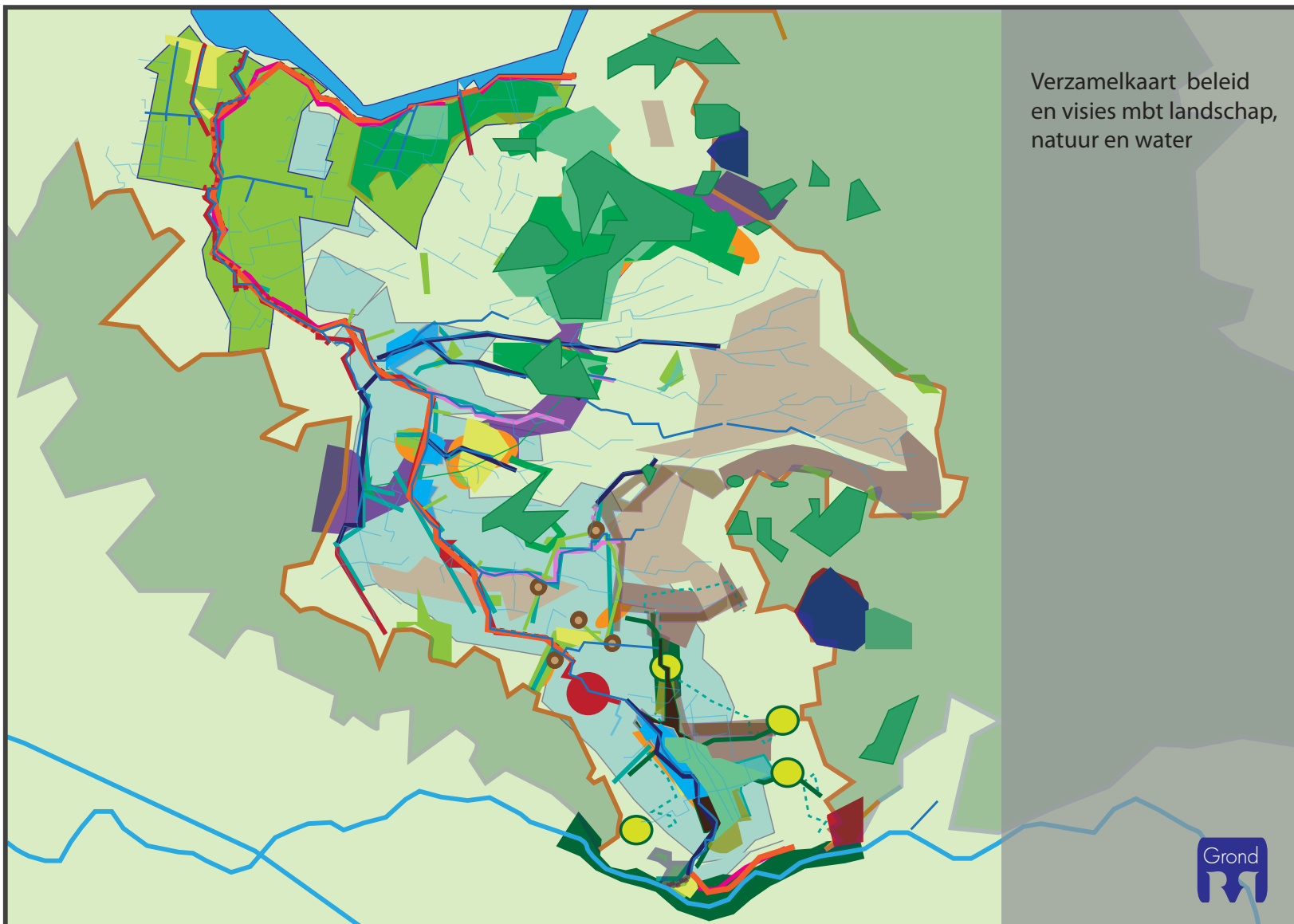
Landelijk gebied

In een groot deel van het landelijke gebied van de vallei is veel verspreide bebouwing aanwezig. Een uitzondering is het open middengebied van het Binnenveld en de als 'nationaal landschap' beschermde open gebieden aan de noordzijde. Verspreid in de Vallei liggen grote landgoederen.

Vallei-as

De waterlopen van Valleikanaal en Eem en de Grebbelinie vormen samen de vallei-as, die alle gebieden in een noord-zuid aan elkaar verbinden. Het valleidal ligt asymmetrisch in de Gelderse vallei als geheel, en ook nog een keer grotendeels ten oosten van de waterlopen. Dit komt door vergravingen en omleggingen. De beken van het middengebied sluiten allen aan op deze vallei-as. De vallei-as vormt samen met de ringsteden een soort halter en vormt daarmee de rug-gengraat van de Vallei

3 Beleidsanalyse

3.1. Verzamelkaart beleid

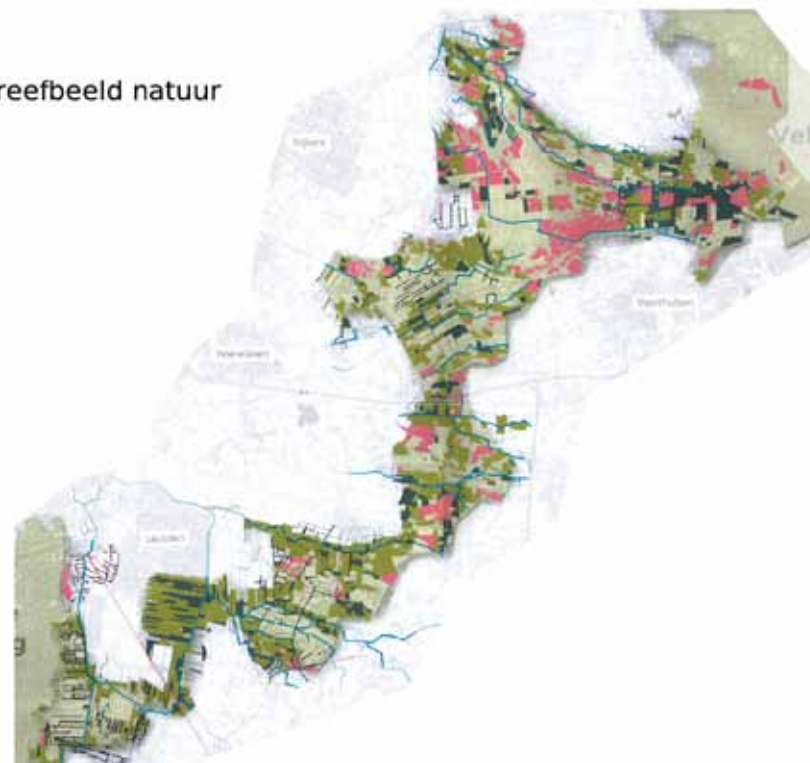
De aanleiding voor dit rapport vormde de onduidelijkheid bij de regio's Gelderse Vallei en WERV met betrekking tot het groen blauwe beleid en de gevolgen daarvan voor de ontwikkeling van FoodValley. In het begin van het planproces hebben de leden van de klankbordgroep de relevante rapporten en kaarten aangereikt. Al snel bleek dat er bij niet-ingewijden veel onduidelijkheid is over welk beleid er is, hoe dat beleid is geordend (onder andere de hiërarchie van beleidsplannen naar uitvoeringsplannen), welke organisaties betrokken zijn, hoe de onderlinge afstemming plaatsvindt, welke uitwerkingen er zijn, welke keuzen zijn gemaakt en welke kwaliteitsborging aanwezig is. Als voorbeeld van een voor velen nog weinig bekende uitwerking is hiernaast het streefbeeld natuur van de robuuste ecologische verbindingzone tussen Utrechtse Heuvelrug en Veluwe opgenomen (bron: SVGV).

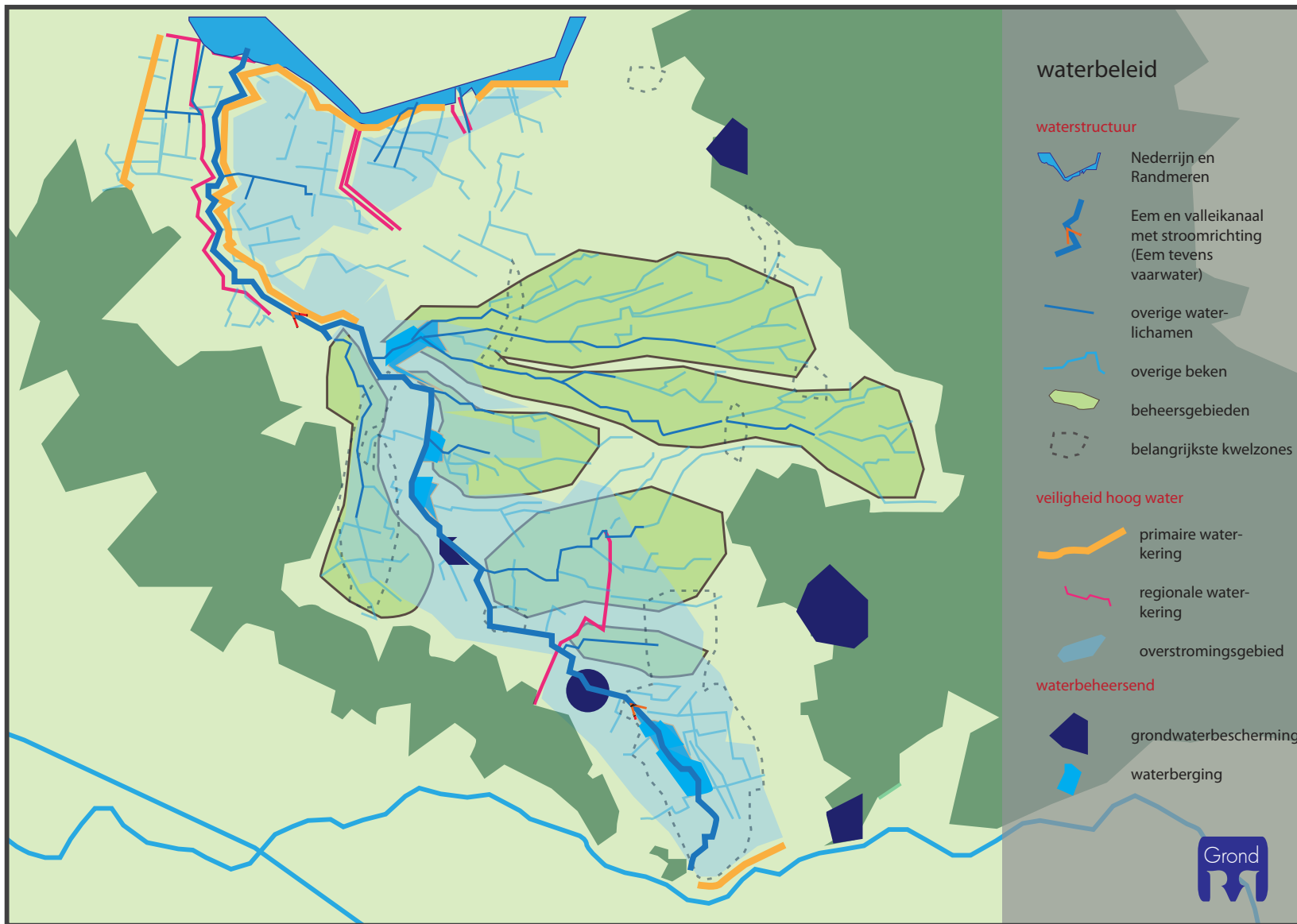
Indeling beleidskaarten

Deze beleidsanalyse is gericht om in deze ruis helderheid te verschaffen. Daarom is een indeling gemaakt in deelkaarten, die in hun samenhang de staat en status van het 'groenblauwe' beleid verduidelijken. Deze informatie is op de verzamelkaart weergegeven, vertrekpunt van de beleidsanalyse. De verzamelkaart is uitgesplitst in 5 deelkaarten:

- Waterbeleid
- Natuurbeleid (planinventarisatie, ecologische structuur en natuurgebieden)
- Landschapsbeleid

Streefbeeld natuur

3.2. Waterbeleid

Waterlopen en dijken zijn essentieel voor een goede waterhuishouding in de Vallei. Ze vormen tevens dragende ruimtelijke structuren voor het hele gebied.

Waterstructuur

De regio grenst aan twee (inter) nationale wateren: de Nederrijn en het Veluwemeer. De belangrijkste waterstructuren in de Vallei zelf: het Valleikanaal en de Eem, die van zuid naar noord stroomt. Een deel van de Eem is vaarwater voor pleziervaartuigen. De vallei kent veel beken en andere hoofdwatgangen ('waterlichamen'). Aan de oostzijde liggen kleine beken en waterlopen, door het waterschap gegroepeerd in beheersgebieden.

Veiligheid hoog water

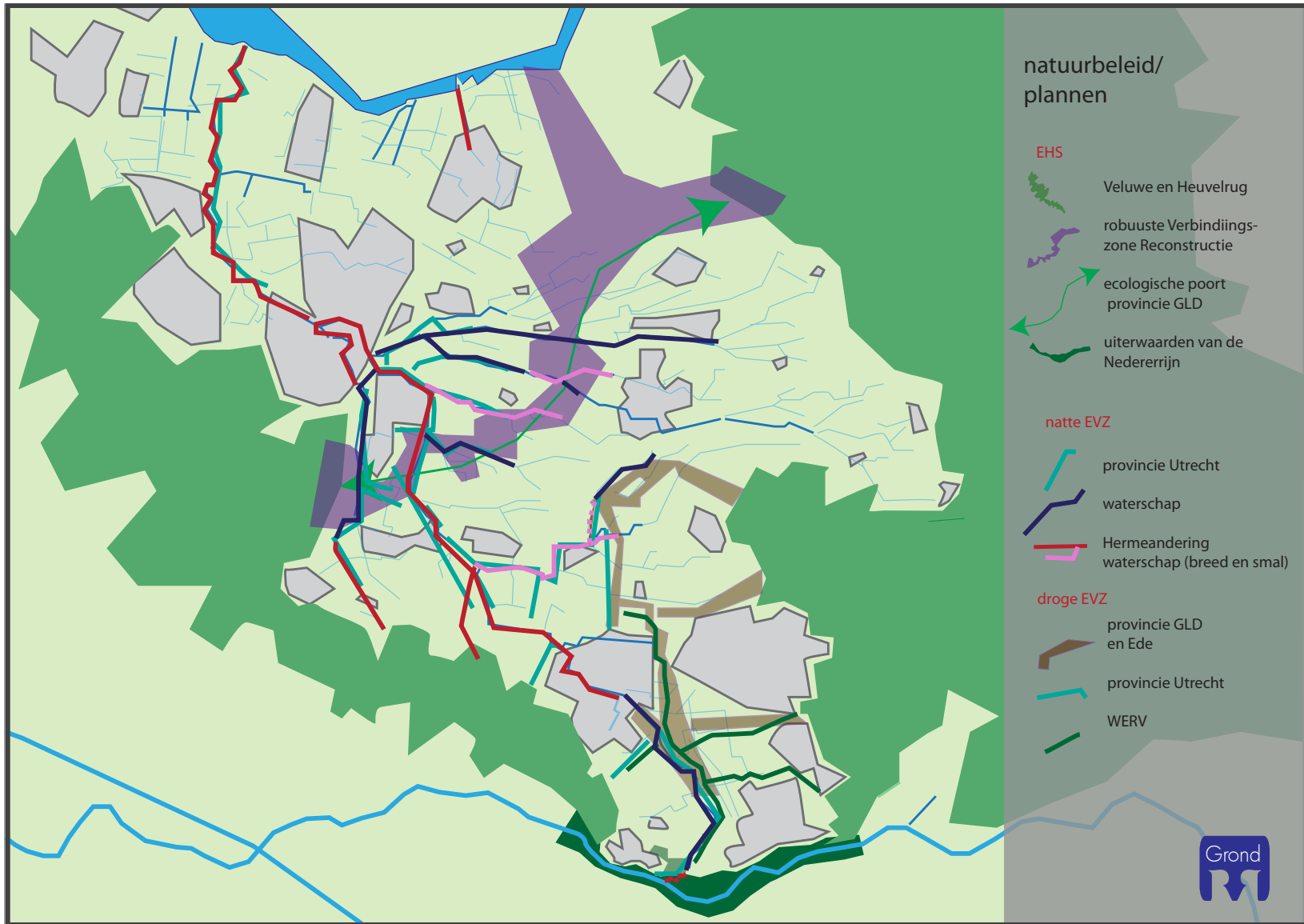
De veiligheid voor hoog water wordt geborgd door de primaire waterkeringen langs Nederrijn, Eem en Veluwemeer. Op enkele plekken zijn regionale waterkeringen. In lichtblauw is het gebied aangegeven, dat volgens berekeningen van het waterschap bij een dijkdoorbraak volstroomt.

Waterbeheersend

De bescherming van grondwater is gerealiseerd door het aanwijzen van beschermingsgebieden rond de winningputten. Waterberging is mogelijk in enkele lage delen van de Vallei.

En verder

Natuurdoelen in het waterbeleid worden geborgd via de ecologische structuur (zie hierna). Er is geen beleid geconstateerd om de kansen van water voor ruimtelijke kwaliteit te bevorderen. Met betrekking tot klimaatbeleid heeft het waterschap een analyse gemaakt van bedreigingen. Aan de kansen van water vanuit klimaatperspectief is nog geen aandacht besteed.

**natuurbeleid/
plannen**

EHS

- Veluwe en Heuvelrug
- robuuste Verbindings-
zone Reconstructie
- ecologische poort
provincie GLD
- uiterwaarden van de
Nedererrijn

natte EVZ

- provincie Utrecht
- waterschap
- Hermeandering
waterschap (breed en smal)

droge EVZ

- provincie GLD
en Ede
- provincie Utrecht
- WERV

3.3. Natuurbeleid

Het natuurbeleid krijgt in de regio veel aandacht en betrokkenheid. De impact van dit beleid is gevisualiseerd aan de hand van drie deelkaarten. Op de eerste kaart zijn alle plannen getekend, die aan de ecologische structuur bijdragen.

EHS

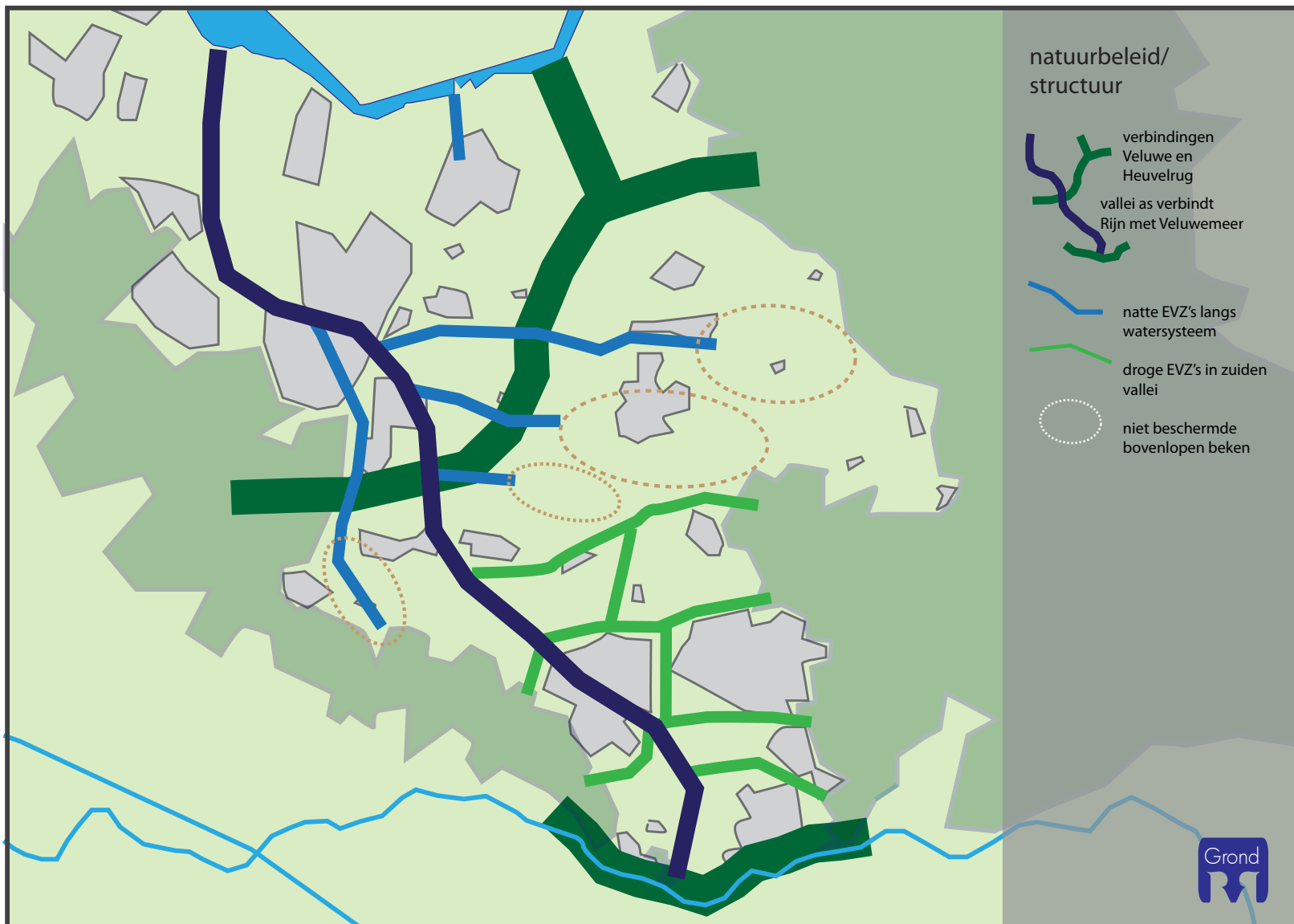
De ecologische hoofdstructuur (EHS) is in de regio uitgewerkt in de bescherming van de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug en de Robuuste Verbinding Veluwe Heuvelrug. Deze robuuste verbinding bestaat uit een noordelijke en een zuidelijke verbinding. De noordelijke verbinding gaat via de landgoederen zone, die in de reconstructie is uitgewerkt en heeft een aftakking naar Flevoland. De verbinding met de Veluwe is in het provinciale beleid van Gelderland ook als ecologische poort aangeduid. De zuidelijke verbinding gaat via de uiterwaarden van de Nederrijn.

Natte EVZ's

In de Vallei zijn veel plannen voor natte ecologische verbindingzones langs waterlopen. Het betreft de aanleg van natte oeverstroken en plannen voor hermeandering van beken, die in de vorige eeuw zijn 'rechtgetrokken' om de afwatering te verbeteren. De beken krijgen dan weer een bochtig en natuurlijk verloop. De bovenlopen en brongebieden van de beken hebben geen ecologische bescherming.

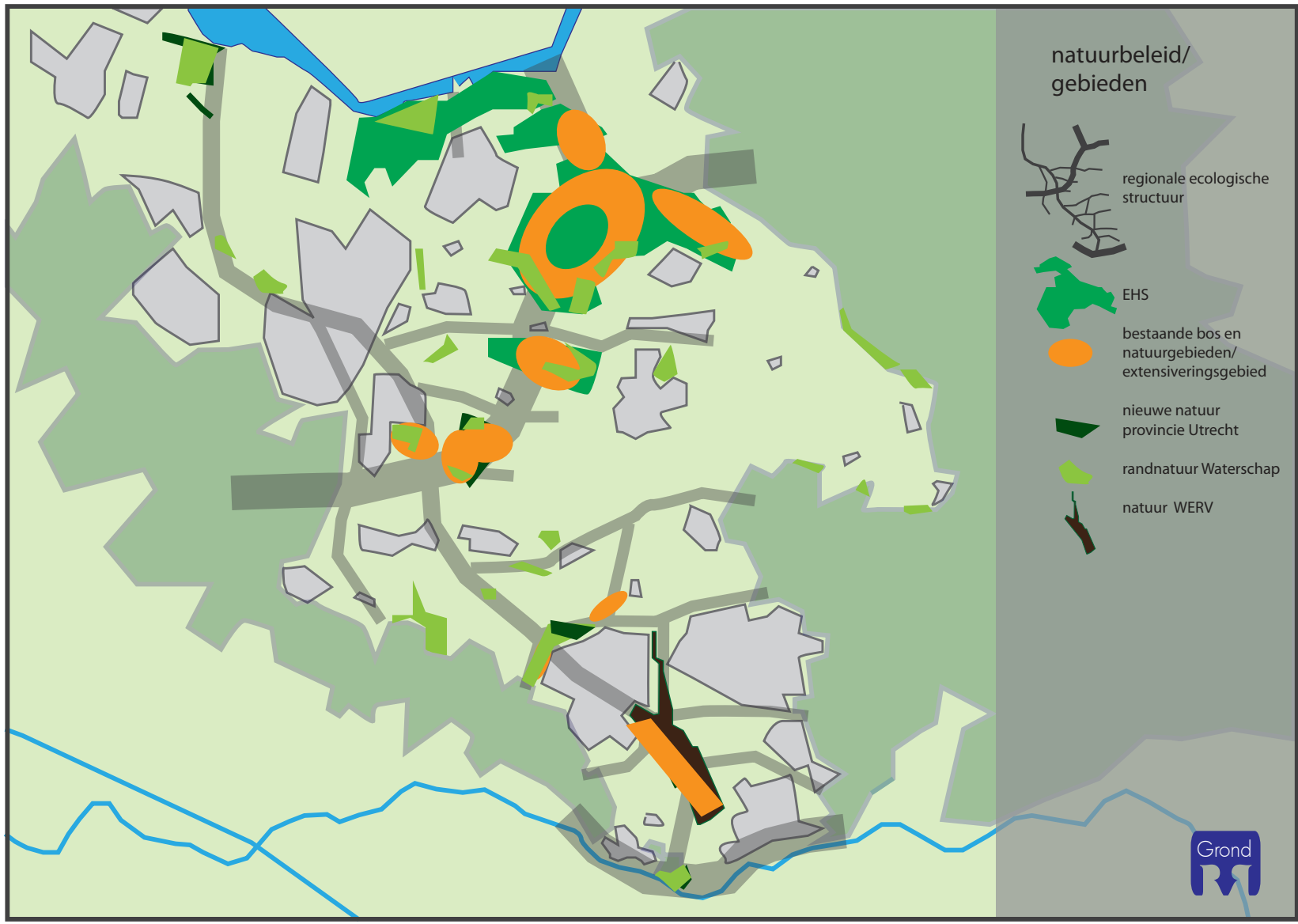
Droge EVZ's

Verder worden ook veel droge ecologische verbindingen gerealiseerd, met name in het zuiden van de Vallei. Dit betreft bossages, hagen en houtwallen, in doorlopende structuren.

Ecologische structuur

De inventarisatie van ecologische zones heeft een gedifferentieerd beeld opgeleverd. Dit beeld is samengevat in bijgaande structuurkaart. Op deze kaart is de hoofdstructuur van de regio (EHS en valleias) weergegeven. Deze structuur is aangevuld met het patroon van de natte EVZ's (met name in het noorden van de Vallei) en de droge EVZ's (met name in het zuiden).

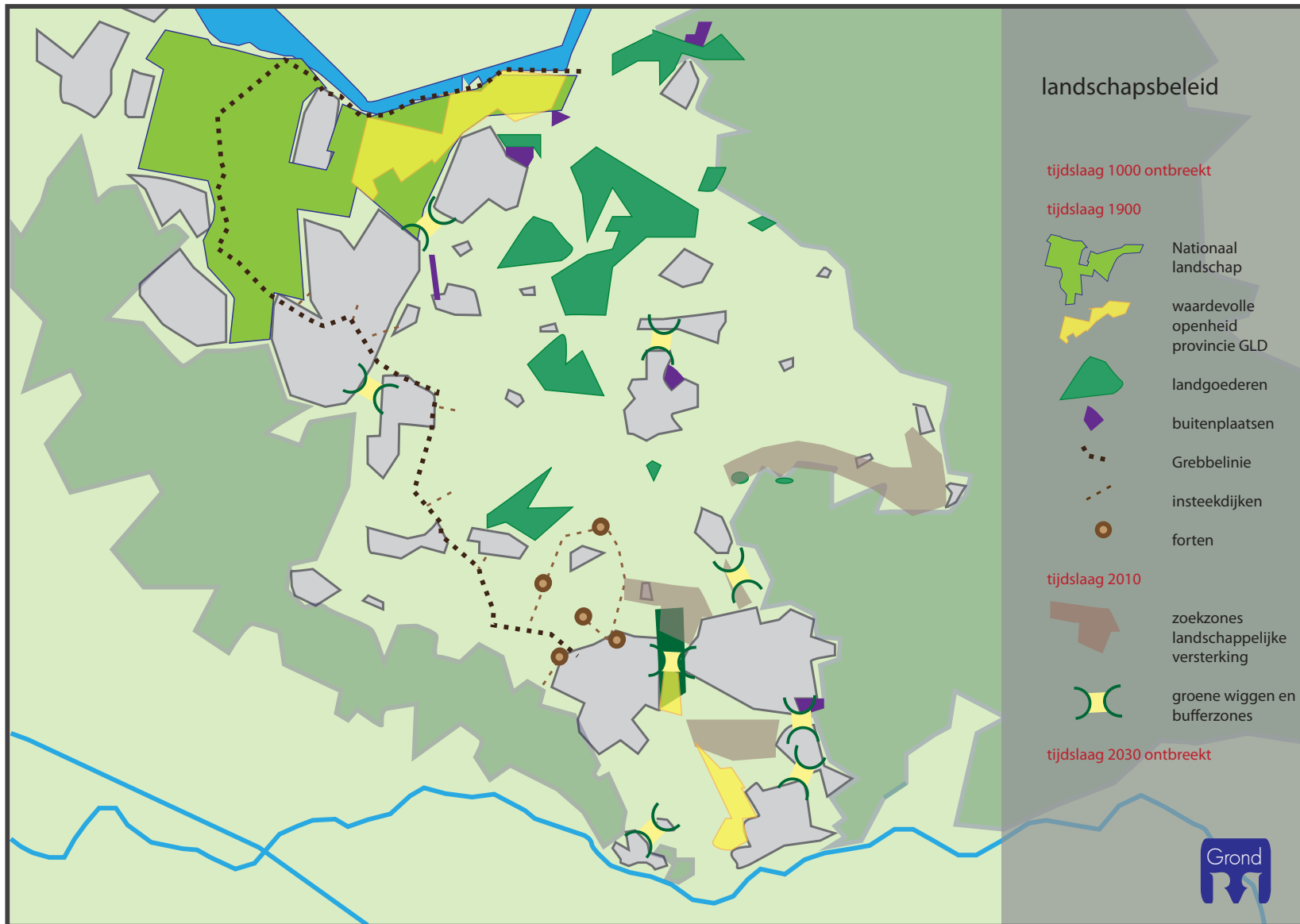

**natuurbeleid/
gebieden**

- regionale ecologische structuur
- EHS
- bestaande bos en natuurgebieden/ extensiveringsgebied
- nieuwe natuur provincie Utrecht
- randnatuur Waterschap
- natuur WERV

Natuurgebieden

De structuur van de ecologische verbindingen is in deze kaart als grijze onderlaag ingetekend. Daardoor is te zien dat ook de meeste natuurgebieden een bijdrage aan de regionale ecologische structuur geven. Het betreft aanvullende delen van de EHS, bestaande bos en natuurgebieden en bijzondere aandachtgebieden natuur (extensive-ringgebieden) vanuit het reconstructieplan en natuurgebieden van de provincie Utrecht, het waterschap en de WERV regio.

landschapsbeleid

tijdslaag 1000 ontbreekt

tijdslaag 1900

Nationaal
landschap

waardevolle
openheid
provincie GLD

landgoederen

buitenplaatsen

Grebbelinie

insteekdijken

forten

tijdslaag 2010

zoekzones
landschappelijke
versterking

groene wiggen en
bufferzones

tijdslaag 2030 ontbreekt

3.4. Landschapsbeleid

In hoofdstuk 2 is het landschap geanalyseerd aan de hand van tijdslagen. Het landschapbeleid van de regio is geordend naar deze tijdslagen.

Tijdslaag 1000

Er is er geen beleid is aangetroffen dat zich richt op de geomorfologische eenheid van de Vallei als geheel. Mogelijk kan het natuurbeleid van het waterschap en reconstructie (hermeandering van beken) als onderdeel van deze tijdslag worden beschouwd.

Tijdslaag 1900

Het meeste beleid richt zich op de tijdslaag van 1900, waarin de historische landschapstypen hun volle wasdom bereikt hebben. Dit beleid heeft beschermende doelstellingen, zoals blijkt uit de bescherming van de nationale landschappen, de waardevolle openheid en de landgoederen. Ook de Grebbelinie is een te behouden landschappelijke structuur uit deze tijdslaag.

Tijdslagen 2010 en 2030

Voor de tijdslaag van 2010 is landschappelijk beleid sporadisch aanwezig en vooral gericht om de effecten van verstedelijking te verzachten. Er is nog geen landschapbeleid dat de begeleiding van de ruimtelijke ontwikkeling van FoodValley als onderwerp heeft.

Een voorbeeld is het plan 'de Groene Grens', dat de relatieve openheid en ecologische verbinding tussen Ede en Veenendaal beschermt.

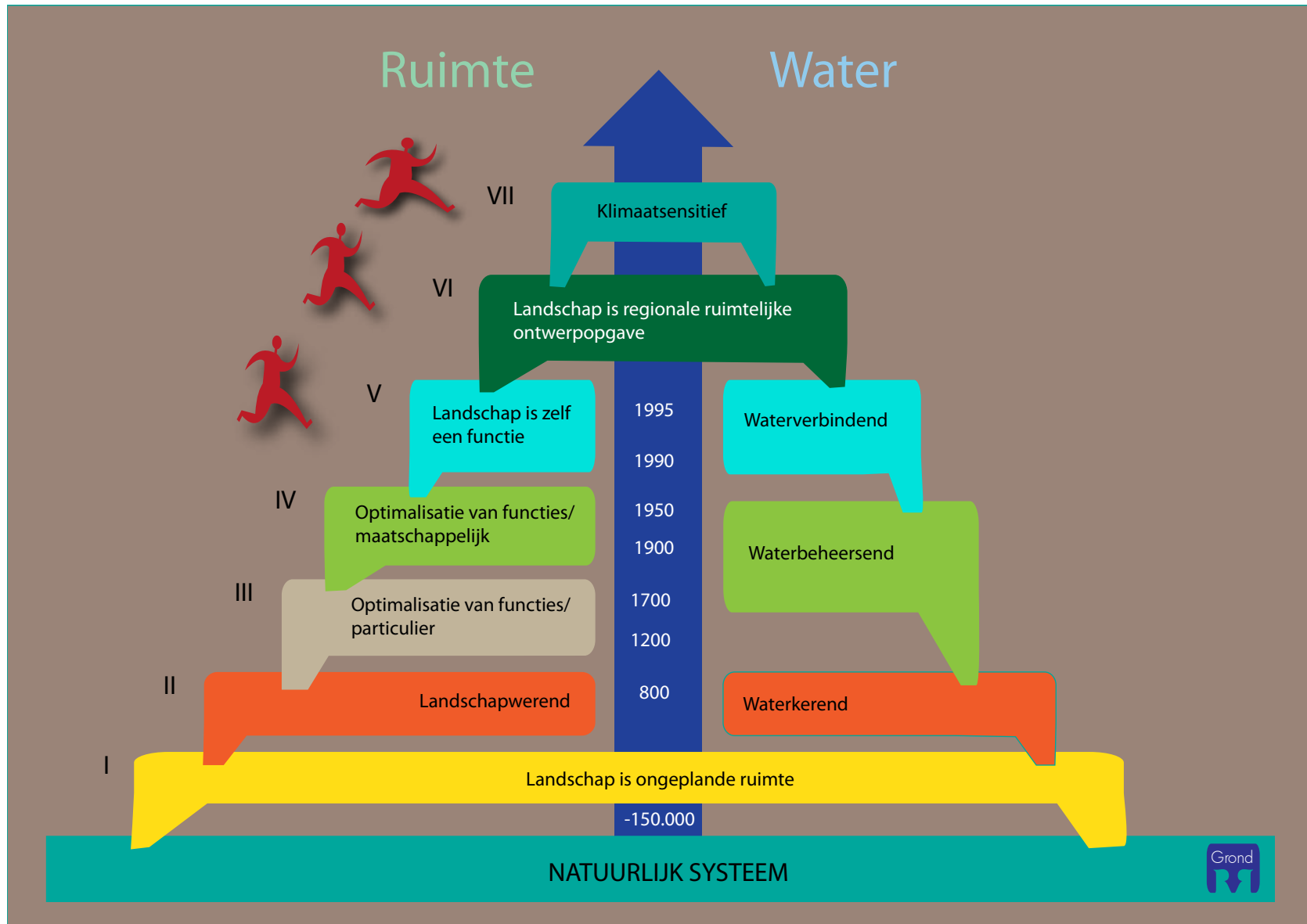
461 m

Image © 2010 Aerodata International Surveys

3.5. Constateringen

Het groenblauwe beleid oogt in eerste aanzet complex en onoverzichtelijk. Na analyse en gesprekken blijkt er toch een heldere lijn aanwezig te zijn:

- 1 Het waterbeleid richt zich op de primaire taken van het waterbeleid: waterkerend, waterbeheersend en deels waterverbindend. Het waterbeleid richt zich nog niet op ruimtelijke kwaliteit en op de kansen van klimaatveranderingen.
- 2 Er is veel aandacht voor natuur, dit wordt verwezenlijkt in een aaneensluitende regionale ecologische hoofdstructuur. Natuurgebieden voegen zich grotendeels in deze structuur.
- 3 Landschapsbeleid is veelal lokaal georganiseerd. Het beleid richt zich nauwelijks op de geomorfologische ondergrond (tjidslaag 1000), waardoor de bescherming van de geomorfologische eenheid geen item is. Veel beleid is gericht op behoud van restanten van de historische landschappen (tjidslaag 1900). Er is geen landschappelijk en regionaal gericht beleid dat zich richt op de begeleiding van grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen van de vorige eeuw (tjidslaag 2010). De grote veranderingen in het landschap door o.a. woningbouw, bedrijfsterreinen en landbouwkundige intensivering worden daardoor veelal lokaal gepland en vanuit hun eigen ruimtevraag.

4 Denken in ambities

4.1. Methode

De beleidsanalyse geeft een helder beeld over de inhoud en samenhang van het waterbeleid, natuurbeleid en landschapbeleid. Toch is de de vraag welke impact dit beleid heeft of zou moeten hebben voor de ontwikkeling van FoodValley. Het landschapsbeleid is bijvoorbeeld niet geoutilleerd om de grote ruimtelijke veranderingen van FoodValley te sturen, maar moet dat wel?

De Monash universiteit van Melbourne heeft een denkmanier ontwikkeld op basis van generieke gebiedsambities. Deze methode is door het Waterschap Rivierenland aangepast voor de Nederlandse situatie en daarna in het kader van deze opgave doorontwikkeld tot de piROmide. De piROmide is een hulpmiddel om landschapsbeleid te formuleren aan de hand van generieke ambitieniveaus. Hij is als volgt opgebouwd:

De basis

Het natuurlijke systeem van de ondergrond (met haar grondwater, bodem en reliëf) vormt de basis van elk planproces.

De tijdspijl

In blauw is een pijl getekend waarop jaartallen zijn te zien. Deze jaartallen geven globaal aan in welke periode doelen en ambities van het waterbeleid en het landschapsbeleid tot stand zijn gekomen.

Niveau's

In het begin was het landschap een ongeplande ruimte, waarin mensen zich door jagen en verzamelen in leven hielden (niveau I). Door dijken en ommuurde steden beschermden de mensen zich tegen het

landschap en het water (niveau II). Ontginningen en aanleg van landgoederen waren een trendbreuk, want het waren de eerste grootschalige particuliere ontginningen op landschapsniveau (niveau III). Deze optimalisatie kregen later een maatschappelijk karakter, ook gevolgd in het waterbeleid door haar streven naar droge voeten en aanleg van rioleringen (niveau IV). In veel landschapsbeleid wordt landschap zelf als een functie gezien, zie bijvoorbeeld termen als 'natuur en landschap'. Dit beleid is vaak gericht op het behouden van onderdelen en karakteristieken van het landschap van de tijdslaag 1900. Het waterbeleid sluit hierbij aan in haar streven naar combinatie met functies (o.a. natuur en recreatie) en het zoeken naar ruimtelijke kwaliteit (niveau V).

Momenteel spelen twee tendensen. De eerste tendens is de visie dat landschap benaderd moet worden vanuit haar regionale ruimtelijke structuur, waardoor het landschap een integrerende betekenis heeft met betrekking tot gebruiksfuncties als wonen, recreatie en natuur (niveau VI). In de tweede tendens is een oriëntatie aan de gang op de bedreigingen, maar ook de kansen van klimaatveranderingen. Duidelijk is door een systeembenadering de grootste kans bestaat om mogelijkheden te verzilveren en bedreigingen in kansen om te zetten. Hierbij moet aandacht zijn voor de ruimtelijke aspecten, naast allerlei technische en milieukundige zaken. Zo kan een gedifferentieerde en klimaatsensitieve FoodValley tot stand komen (niveau VII).

Samenwerking

De mannetjes staan voor 'samenwerking'. Tot en met niveau V is afstemming van deelaspecten voldoende. Het niveau VI kan alleen tot stand komen in een integratie in een gemeenschappelijk ruimtelijke hoofdstructuur. Niveau VII vraagt integratie op systeemniveau, hetgeen een complex en breed planproces vraagt, maar dan ook kan leiden tot intelligente en echt effectieve oplossingen.

4.2. Beleid is nu functiegericht

De schoonheid en landschappelijke waarde van de Vallei wordt door velen gedeeld, evenals de zorg om de toekomst van het landschap. Opvallend is daarbij de grote deskundigheid en betrokkenheid van de vakmensen in de regio, werkzaam bij het waterschap, de regio's WERV en Vallei, de SVGV en de gemeenten. Het huidige beleid van de regio kan geschaard worden onder de ambitieniveaus I t/m V, die een sterke functionele gerichtheid kennen. Het betreft bijvoorbeeld structuurvisies met naast economische aspecten ook agrarische-, recreatieve- en cultuurhistorische doelstellingen. Dit kan voor de toekomst van FoodValley het leidende ambitieniveau blijven. In dat geval zou extra aandacht besteed kunnen worden aan verbeterde afstemming, zowel thematisch als geografisch.

Thematische afstemming

Binnen het 'groenblauwe beleid' is een sterke kracht aanwezig vanuit het natuurbeleid, dat actief waarden beschermt en verbindingzones tot stand brengt. Het natuurbeleid heeft daarmee een belangrijke landschapsbepalende impact. Het natuurbeleid wordt ook door het waterschap omarmt, dat zich verder vooral richt op meer primaire waterdoelen als veiligheid, droge voeten en hygiëne. De landschappelijke aspecten van deze afstemming richten zich op de historische tijdslagen, en veel minder op de tijdslaag 2010.

Binnen de ambities I t/m V zou deze aanvullende afstemming meer prioriteit kunnen krijgen. Verder is het aan te bevelen om de resultaten van de planprocessen beter te communiceren en uit te leggen, zowel naar andere overheden als naar de bewoners van de regio.

Geografische afstemming

Veel plannen worden door eigen planteam ontwikkeld die sterk regionaal samenwerken. Dit bevordert de afstemming in een gebied, maar heeft als nadeel dat de mensen uit andere regio's nauwelijks weten wat er speelt. Zo is er een duidelijke kennisplitsing van deskundigen aan noordzijde en aan de zuidzijde van de A12. Deze afstemming kan vanuit het FoodValley perspectief meer aandacht krijgen.

Huissen: de architectuur van de woningen is geïnspireerd op de rivierdijk en accentueert deze.

Almere: woningen geschikt voor waterrecreatie, watervoer. Eigen boot is tevens vluchtmiddel bij hoog water.

Buggenum: stelsel van vluchtpaden (bij hoog water) is tevens informeel padenpatroon in dorpsstructuur.

Enschede: centrale vijver met herinnering aan de vuurwerkramp.

Arnhem: patroon van beken wordt weer mede leidend voor de binnenstad.

Freiburg: patroon van goten door de binnenstad, goed voor identiteit en bestrijding hitte in zomer.

4.3. Kansen van ambitie 'FoodValley is ruimtelijke regionale ontwerpogave'

De komende jaren gaat veel gebeuren en veranderen in de Gelderse Vallei: naast de autonome groei van huizen en bedrijven worden grootschalige nieuwe woon- en werkgebieden gerealiseerd, maar ook schaalvergroting in de landbouw en risico op verrommeling van het landschap. Er is een groot aantal vrijkomende agrarische bedrijfslocaties, die voor functieverandering in aanmerking komen. De landschappelijke eenheid van de Gelderse Vallei staat sterk onder druk, maar vormt zelf binnen de regio beleidsmatig nog geen item.

Als de regio voor het ambitieniveau VI gaat kiezen, moet deze situatie worden verlaten en zal de ruimtelijk structuur van de Vallei als geheel medebepalend gaan worden voor locatiekeuzen en uitwerking van ruimtelijke veranderingen. Dit vraagt om een aanscherping en opschaaling van het landschapsbeleid, zowel geografisch als organisatorisch. De tijdslagen vormen daarmee een mooi hulpmiddel, aangezien ze een referentie vormen voor functionele en ruimtelijke keuzen.

Deze ambitie geeft een uitgelezen mogelijkheid om de regio weer als landschappelijke eenheid herkenbaar te maken. De identiteit als Vallei heeft immers niet alleen landschappelijke voordelen, maar geeft ook economische identiteit en is van belang als leefomgeving voor huidige en nieuwe bewoners. Dit kan worden geïllustreerd aan de hand van de Japanse bezoeker, die wat teleurgesteld vroeg: "Where are the hills"?

Binnen het ambitieniveau VI zal het waterbeleid een forse impuls moeten krijgen, omdat het huidige waterbeleid niet geoutilleerd is om in deze regionale ruimtelijke ambities haar rol te spelen. Deze impuls is een noodzakelijke randvoorwaarde om het niveau te kunnen invullen.

De foto's verduidelijken enkele mogelijkheden van de wijze waarop water een verrijking kan betekenen van ruimtelijks structuren.

Energie

urban food

4.4. Kansen van ambitie 'FoodValley klimaatsensitief!'

Klimaatverandering krijgt veel aandacht in onze maatschappij. Groot belang wordt gehecht aan adaptatie: het aanpassen van de omgeving aan de veranderingen. Deze adaptatie is deels gericht op voorkomen van excessen (bv overstromingen of hitte), maar ook op gebruik maken van nieuwe mogelijkheden (producten en diensten, agrarische teelten, woontypen, energievormen etc.). Deze adaptaties zullen het karakter en de identiteit van het landschap veranderen. Vroegtijdig inspelen en benutten heeft grote voordelen, zowel ruimtelijk als economisch.

Er is nu geen beleid dat zich richt op het benutten van de kansen van klimaatveranderingen, waarin sommige bedreigingen als ruimtelijke en economische kans verzilverd kunnen worden. Het opstarten en ontwikkelen van klimaatsensitief beleid lijkt zelfs een randvoorwaarde voor de in de gebiedsagenda FoodValley gepresenteerde ambities.

Op dit moment ontbreekt de kennis om een volledig beeld te geven van de mogelijkheden van een klimaatsensitieve FoodValley. FoodValley kan in deze kennisontwikkeling een leidende rol spelen door het benutten en schakelen van bestaande kennis en ervaringen (o.a. bij de WUR) en door regie te voeren over de kennisontwikkeling, in samenhang met de toepassing in de regio. Ter illustratie worden drie kansrijke ontwikkelingen benoemd.

Energie

Het opwekken van duurzame energie is al lang een speerpunt van beleid. Recente ontwikkelingen gaan in de richting van lokale of regionale opwekking en verwerking. Voorbeelden hiervan zijn het zonnecelleneiland in de Stad van de Zon (Heerhugowaard) en studies om windenergie op te wekken in de bebouwde omgeving. Ook het waterbeleid geeft mogelijkheden, zoals het benutten van restwarmte

in rioolbuizen, de KWO systemen, het benutten van electriciteitsstromen tussen zout en zoet water, het benutten van warmte uit oppervlaktewater (door warmtewisselaars) én het benutten van stroming. Het zijn deels historische methoden, die door technische vooruitgang veel effectiever kunnen worden ingezet.

Urban Food

Belangrijk onderdeel van een klimaatsensitief perspectief is het verminderen van de stedelijke afhankelijkheid van het landelijk gebied (nationaal en internationaal) voor haar voedselproductie. Door voedselproductie in en om de stad, en daarbij aansluitende organisatievormen, kan FoodValley ook op dit gebied een voorbeeldregio worden. Voorbeelden zijn de professionalisering en opschaling van moestuinen in en om de stad, het gebruik van groenstructuren voor voedselproductie (wijngaard op de wal langs de A12 bij Ede) én het integreren van voedselproductie in gebouwen in hoogstedelijke omgevingen.

Herwaardering historische landschappen.

De achteruitgang van de historische landschappen van de tijdslaag 1900 wordt grotendeels veroorzaakt door verminderde economische potenties. Wellicht kunnen nieuwe kansen ontstaan in een klimaatsensitief perspectief, bijvoorbeeld door de houtproductie op te voeren voor biomassa en door waterwinning. Deze vindt nu plaats in gebieden met weinig water (Veluwe), terwijl winning op plaatsen met veel water effectiever is. Ook de genoemde kansen om waterenergie op te wekken en urban food zijn mogelijke nieuwe economische peilers van historische landschappen.

4.5. Handreikingen

Hoofdstuk 4 wordt afgesloten met handreikingen voor het vervolg.

- A Inventariseer op het niveau van de hele regio welke ruimtelijke structuren en objecten van de verschillende tijdslagen aanwezig zijn.
- B Gebruik de ambitiemethode om een generieke landschapelijke ambitie voor de Vallei af te spreken. Deze ambities kunnen gedifferentieerd worden:
 - In de tijd: huidige fase van functioneel afstemmen op een goede manier afsluiten, dan doorgroeien naar klimaatsensitief;
 - In de ruimte: zonerings van ambitiezones;
- C In deze rapportage is een hoog abstractieniveau gehanteerd om vat te krijgen op een complex en groot gebied. De vertaling van de conclusies naar het concrete gemeentelijk niveau is daarmee lastig te overzien. Een pilotplan voor een gemeente kan deze onduidelijkheid verminderen en het enthousiasme vergroten.
- D Het is denkbaar dat ook het beleid voor andere thema's via ambities wordt onderzocht en verduidelijkt. In dat geval is eenheid in visualisatie en verwoording relevant. Dat is bevorderlijk voor het overzicht en het begrijpen van onderlinge verbanden, belemmeringen en kansrijke combinaties. Dan kan de regio tevens een essentiële bijdrage leveren aan de doorontwikkeling en uitbreiding van deze nieuwe planningsmethode.

Bijlage: Bronnen

Provincie's en Rijk

Natura 2000/ EHS

Streekplan Gelderland, kansen voor de regio's

Streekplan provincie Utrecht

Studie valleigebied provincie Gelderland en regio de Vallei

Regio's

Position Paper FoodValley

Regionale Structuurvisie WERV

Reconstructieplan Gelderse vallei/ Utrecht Oost

LOP Binnenveld

Groen blauwe netwerken in duurzame gebiedsontwikkelingen

Concept verkenning planuitwerking reconstructieplan Binnenveld oost

LOP Vallei

Gemeenten

Toekomstvisie buitengebied Ede en BKP

Structuurvisie gemeente Barneveld

Waterschap Vallei en Eem

Waterbeheersplan 2005 – 2015 WVE

Achtergrondinformatie

Inspiratieboek Grebbelinie plus bijlagen

Gebiedsvisie Grebbelinie (de Grebbelinie boven water)

BKP functieveranderingen Gelderse vallei

Ontwikkelingsvisie 2030 Zuidelijke randmeren

brochure waterberging in de stad

Verkenkende klimaatstudie Waterschap Vallei en Eem

Brochure verbindend water

Het Nederlandse Landschap, Bijhouwer, 1977

Het Nederlandse Landschap, Matrijs, 1986

Bewogen aarde, Matrijs, 2007

Grote Historische Atlas van Nederland, Nieuwland, 2005

Tenslotte ook veel mondelinge informatie van personen uit de klankbordgroep

WERV
Liesbeth de Jong
Liesbeth.de.Jong@WERV.nl

Regio de Vallei
Jan van den Brink
Jan.van.den.Brink@Ede.nl

GrondRR landschapsarchitect bnt
Vincent Grond
Bospoort 37, 6711 BT Ede
Vincent@GrondRR.nl